

LANDSCHAPSSCHETS KUNSTEDUCATIE

Vlaams Theater Instituut, 2006

'Je hebt werkelijk mensen nodig, zoals je leraar of je grootmoeder, die je naar de 'magische plek' brengen. Ik had een broer en een zus, die mij daarbij geholpen hebben omdat ze - tot mijn groot geluk - hetzelfde soort mensen waren als ik. Ze hebben me altijd aangemoedigd om naar die plek op zoek te gaan. Ja, misschien ook één leraar heeft me daartoe aangemoedigd; maar voor de rest haatte ik de leraars, haatte ik de school. Niets van al hetgeen ik momenteel ervaar is zo vreselijk als die tijd. Nooit enige aanmoediging, nooit. Ja, er moeten zeker mensen, boeken, muziek, ... zijn die je naar die 'magische plek' kunnen brengen.'

(uit een interview met Maurice Sendak, kinderboekenschrijver en illustrator.)

Kunsteducatie, wat is dat eigenlijk? Is het een begrip dat van toepassing is op Sendaks ervaring? Of moeten we in dat verband eerder simpelweg spreken over 'inspirerende figuren'? En wat moeten we ons daarbij voorstellen, 'iemand naar een magische plek brengen'? Een prachtig prentenboek als *Max en de maxi-monsters* van Sendak voorlezen aan jonge kinderen, heet dat dan ook kunsteducatie? Wie of wat bepaalt dan of dit boek inderdaad 'kunst' is? En vanaf wanneer noem je een spontaan en informeel gebeuren ook een 'bewust' educatief proces?

In een interview van enkele jaren geleden met Michaël Wimmer, de Oostenrijkse 'goeroe' van de kunsteducatie, zei hij het volgende over het werk dat hij toen in scholen wilde waarmaken: 'Ik denk dat het in het voordeel van de persoonlijkheidsstructuur is om zo jong mogelijk met kunst te worden geconfronteerd. Het houdt de geest open en leert je omgaan met eerder ongewone, soms complexere situaties. Het heeft niets te maken met aan kinderen en jongeren te willen zeggen wat wel of niet kunst zou zijn. We proberen eerder verschillende soorten ervaringen te "realiseren" die verdergaan dan het dagelijkse leven en die bij de leerlingen én leerkrachten in een grote vrijheid toch appel doen op een persoonlijk engagement. Of je dat dan "kunst" noemt of niet, is in wezen niet echt ter zake.' Met andere woorden, Wimmer durfde zelfs het beladen etiket 'kunst' in vraag te stellen als hij een lans brak voor kunsteducatie.

Een beknopt beeld schetsen van de stand van zaken van de kunsteducatie in Vlaanderen is dan ook geen evidentie. Om te beginnen blijft 'kunsteducatie' een wat mistig en ruim begrip dat al naargelang de context, accenten en visie ook wel eens kunstzinnige (of muzische) vorming wordt genoemd, en dat verwantschappen kent met creativiteitstraining, cultuureducatie, levenslang leren, publiekswerking, etc. Daarnaast is er ook nauwelijks degelijke historische duiding te achterhalen van het fenomeen 'kunsteducatie'. Welke ontwikkelingen hebben zich de voorbije vijftig jaar op dit bijzonder hybride terrein zoal voorgedaan? En wat kunnen we daaruit afleiden voor de huidige kunsteducatieve praktijk? We moeten het antwoord schuldig blijven.

Ten slotte is er de enorme diversiteit en versnippering in deze sector, zowel in de praktijk als op het beleidsniveau.

Kunsteducatie in Vlaanderen anno 2006 is een kluwen, een amalgaam van verschillende benaderingen, verwachtingen, waarden, beleidscriteria en- normen. Het gaat om domein- en beleidsoverschrijdende processen waarbij cultuur, onderwijs en welzijn betrokken partijen zijn. Het moet in die zin geen eenvoudige opdracht zijn voor beleidsmakers om ondanks dit alles, toch een kader te creëren waarin verschillende vormen en benaderingen kunnen gedijen (zonder wildgroei of arbitraire selectie mogelijk te maken). De moeilijkheidsgraad van die oefening valt af te lezen uit de zoveel verschillende decreten waar kunsteducatie momenteel in terug te vinden is (voor een uitgebreid beeld van dat beleid, zie de publicatie van Jelle De Grauwe Het beleid van de kunsteducatie in Vlaanderen, een algemene schets, casestudy en kritische analyse, een uitgave van de Veerman).

Kunst-ervaring

Meest opmerkelijke wapenfeit op het beleidsmatig vlak is de recente erkenning binnen het Kunstendecreet. Opmerkelijk omdat het getuigt van een cultuurbeleid dat behalve de creatie en presentatie van kunst, ook de educatie wenst te ondersteunen, en deze toch wel bijzondere praktijk niet meer per definitie wil doorschuiven naar het departement onderwijs. Een statement van een cultuurminister die duidelijk ijvert voor meer en meer kwaliteitsvolle cultuurparticipatie (zowel in de breedte als in de diepte). Een uitnodiging ook aan de artistieke praktijk om ook op dat vlak een zekere verantwoordelijkheid op te nemen.

Zes organisaties werden opgevist binnen het Kunstendecreet: ABC (ART BASICS for CHILDREN), de Veerman, RASA, de kunstbank, Mus-e en Aifoon (het voormalige Traject). Volgens de commissievoorzitter Jan Jaspers gaat het hier om organisaties die 'jongeren en volwassenen de kunsten in al hun uitingsvormen leren appreciëren in de hoop dat die mensen in een volgende fase zelf het initiatief nemen om voorstellingen, tentoonstellingen, enz. bij te wonen. Deze toeleiding tot de kunsten mag niet in de vorm van een opleiding worden gegoten, want dan gaat het om onderricht, noch louter dienen om de deelnemers hun eigen talenten te leren ontdekken, want die vorm van kunsteducatie ressorteert onder het jeugd- en volwassenenwerk' (in gesprek met Veerle Keuppens in Courant 75, november 2005).

Hiermee wordt meteen een (schijnbare?) tegenstelling blootgelegd: namelijk kunsteducatie met als finaliteit een stevige inwijding in de wereld van de kunsten (intrinsieke kunsteducatie), tegenover kunsteducatie als vehikel tot persoonsvorming en maatschappelijke bewustwording of weerbaarheid (instrumentele kunsteducatie, vroeger vooral 'kunstzinnige vorming' genoemd). Met andere woorden: het gaat om het verschil tussen doel en middel. Nochtans zal geen enkele van de hoger genoemde organisaties ontkennen dat ook sociale en persoonlijkheidsvormende aspecten onvermijdelijk aan bod komen in hun organische werkprocessen. (Mogelijk heeft deze wat artificiële afbakening bij het beleid te maken met de angst voor een te ver doorgedreven vorm van het instrumentaliseren van de kunsteducatie. Momenteel leeft er in Engeland een sterke beweging tegen de zachte dwang van het beleid om kunstbemiddeling al te vaak in te zetten als hefboom tot sociale integratie.)

Opvallend is dat al deze kunsteducatieve organisaties de 'kunst-ervaring' hoog in het vaandel dragen. Die ervaring betekent dat kinderen, jongeren of volwassenen actief aan de slag gaan, vaak (maar niet per definitie) met de bedoeling om een artistieke beleving te evoceren of te verdiepen. In heel wat van hun projecten gaan het receptieve/reflectieve, het productieve en het communicatieve daarbij hand in hand. Droge uitleggerige kunsthistorische lesjes zijn het dus zeker niet. Al evenmin wordt de nadruk gelegd op de meer technische of ambachtelijke kant van een artistieke praktijk (al kan dat zeker wel aan bod komen, maar niet als eerste prioriteit). Het gaat ook niet om pure creativiteitstraining, omdat de confrontatie met artistieke producten (of afgeleiden daarvan) en/of met kunstenaars voor een bepaald referentiekader zorgen, waarbinnen tegelijkertijd toch veel ruimte blijft voor een individuele interpretatie van de deelnemers. Zo kan het Atomium in de ABC-studio's bijvoorbeeld leiden tot het maken van een eigen mini-atomium met aardappelen en tandenstokers. Maar of een kind dan ook meteen op bezoek wil naar het echte Atomium is op zijn minst twijfelachtig, misschien zelfs niet de voornaamste betrachting. Wat telt is een openbreken van de blik voor eerder ongewone architectuur, het creëren van verwondering en nieuwsgierigheid, zelf plezier beleven in het maken van bizarre bouwconstructies, etc.

ABC, Mus-e en de Veerman leggen zichzelf geen restricties op wat betreft de kunstdisciplines waar ze educatieve programma's voor opzetten; het kan zowel gaan over drama/vertellen/literatuur, als dans, als architectuur (en allerlei mogelijke cross-overs tussen verschillende kunstuitingen). RASA en kunstbank focussen op de beeldende kunst, waarbij RASA resoluut de kaart trekt van de hedendaagse kunstproductie. Aifoon werkt uitsluitend rond en vanuit het auditieve (maar legt wel linken naar de beeldcultuur). Beleven en mee-maken staan bij al deze organisaties centraal, en parallel daaraan het ontwikkelen van de analyse, de kritische kijk, de kennis, de techniek, maar zeker ook het geloof in de eigen creativiteit en in de kracht van de verbeelding, ... Kortom, het gaat om een intens proces van sensibilisering met als (mogelijk) gevolg een verhoging en verdieping van de culturele competenties. De effecten van kunsteducatie zijn uiteraard moeilijk meetbaar; het draait in eerste instantie ook niet om de nuttigheidsgraad van deze projecten, al leeft er natuurlijk wel de hoop dat dergelijke ervaringen 'iets' in beweging zetten.

FOK

Behalve de eerder genoemde organisaties bevinden zich heel wat andere spelers op het kunsteducatieve veld. In 2003 ontstond dan ook FOK, de Federatie voor Organisaties in Kunsteducatie. Deze (voorlopig niet door de overheid erkende) vereniging telt inmiddels 23 volwaardige leden. Het gaat hier om onafhankelijke verenigingen die kunsteducatie als core-business hebben, met professionele mensen werken en een nationaal bereik kennen. FOK wil samenwerking en uitwisseling bevorderen, als belangenbehartiger optreden en een gesprekspartner zijn voor onder meer de overheid.

FOK overstijgt de verschillende decreten waar haar leden onder geparkeerd staan.

Een vluchtig overzicht leert ons dat heel wat organisaties ressorteren onder het jeugddecreet: Mooss & Artforum, beide werkzaam in en vanuit Leuven, vallen onder het landelijk jeugdwerk; Kidscam (Antwerpen), Piazza dell'arte (Antwerpen), de Kunstvogel (Gent) horen thuis bij de sectie jeugdcultuur, dat inmiddels ook een structurele ondersteuning van drie jaar biedt (tot voor kort ging het slechts om éénjarige

enveloppen); Er zitten muziekeducatieve organisaties bij (Musica, Jeugd en Muziek, ...), verenigingen die onder het sociaal-cultureel decreet vallen (zoals het vrij unieke Wisper, dat uitsluitend met en voor volwassenen werkt), etc.

De meeste organisaties werken voornamelijk in en met het onderwijs, maar ook zeer regelmatig in de vrije tijdssfeer (met workshops). En dit voor zowel kleuters, kinderen en jongeren, als in familieverband of met eerder sociaal kwetsbare doelgroepen.

FOK telt tevens zeven geassocieerde leden, zoals Kunstinzicht (Turnhout) of Bozarstudios (Brussel). Geen onafhankelijke verenigingen zijn dat, maar initiatieven die bijvoorbeeld op provinciaal niveau kunsteducatief werk leveren, of in de schoot van een kunsthuis of gezelschap educatieve projecten opzetten. We mogen niet uit het oog verliezen dat jeugdtheaterhuizen als BRONKS, de Kopergieterij en HETPALEIS al geruime tijd investeren in dit soort werk door de omkadering van voorstellingen, talloze 'theatercursussen', ... (en dit niet noodzakelijk om de zalen vol te krijgen). Deze instellingen kunnen in hun structurele ondersteuning binnen het Kunstendecreet nu ook een optionele subsidie aanvragen voor hun kunsteducatief luik. Nieuwe initiatieven zoals de jongerenwerking bij danscompagnie Ultima Vez, kregen op die manier ook overlevingskansen.

Het vormingsaanbod (zoals de gedoeerde cursussen) is momenteel vooral een opdracht voor de volkshogescholen en gespecialiseerde vormingsinstellingen. De eerder technische aspecten (zoals notenleer of bepaalde schildertechnieken) komen aan bod in het in Vlaanderen zeer sterk uitgebouwde Deeltijds Kunstonderwijs (dat ressorteert onder het departement Onderwijs). En sinds kort heeft ook de Kunstbende, een initiatief van Villanella, Vlaanderen zowat veroverd: het gaat om een populaire wedstrijd waar jongeren tussen 13 en 19 jaar elkaar kunnen uitdagen in categorieën als performance, nieuwe media, ontwerpen, fotografie, etc. en daar ook letterlijk een podium voor krijgen.

Uit deze lange (maar nog onvolledige) opsomming van diverse initiatieven kan men concluderen dat de kunsteducatie momenteel een stevig inhaalmanoeuvre maakt. Toch leven er nog heel wat prangende vragen die om een spoedige invulling smeken, wil de kunsteducatieve sector een geconsolideerde maatschappelijke verankering verkrijgen. De relatie met het onderwijs blijft prioriteit nummer één, omwille van de democratische principes (alleen daar kan je alle kinderen en jongeren bereiken) en belangrijker nog, omdat kunsteducatie een pleidooi in zich draagt voor een andersoortig onderwijs. Kunsteducatie is onvermijdelijk een oproep om het onderwijs in zijn huidige didactische dogma's te durven bevragen en zo mogelijk te herzien. Binnen het departement onderwijs maakt CANON Cultuurcel (voorlopig) al danig werk van het informeren, sensibiliseren en ondersteunen van de scholen die kunst en cultuur willen integreren binnen het curriculum.

Daarnaast zou de kunsteducatieve sector er zeker bij gebaat zijn om regelmatig op zichzelf te reflecteren, om zich grondiger te evalueren of om meer en beter werk te maken van haar beeldvorming. Vraag is welke overkoepelende entiteit - naast de op onderwijs gerichte CANON Cultuurcel - dit soort werk kan dynamiseren. En wat doen we met het academisch onderzoek, met de opleidingen voor kunsteducatieve werkers, met de aandacht voor kunsteducatie in de kunsthogescholen, met de internationale en

interculturele contacten, met mogelijke interessante kruisbestuivingen met de welzijnssector, etc.? Het zijn maar enkele bedenkingen die aangeven dat de praktijk, hoe levendig, beloftevol en verscheiden ze ook mag zijn, nood heeft aan zowel inhoudelijke als organisatorische en beleidsmatige input en ondersteuning. Alleen dan kunnen de slagkracht en de kwaliteit van een complex, maar cruciaal gebeuren als kunsteducatie worden vergroot en uitgediept.

'De vraag wat kunsteducatie precies kan zijn, hoe zij zich verhoudt tot kunsten en cultuur, is nog niet definitief beantwoord. Die vraag peilt meteen ook naar de verhouding tussen kunsteducatie en socio-economische onrechtvaardigheden, kunsteducatie en cultuurpolitiek, kunsteducatie en multiculturaliteit. Het is een vraag naar cultuurpolitiek.'
Petra van Brabandt in *Courant 75*, november 2005.

Patrick Jordens, 2006